

על הקפיצה

(הערות ורמזי-הערות)

א

„כנגד התהליכים הנהוגים בשימוש לשוננו, יש להוסיף ולומר תקפצים או מידלגים” — כתב א. שטיינמן במאמרו „פרקים ממסכת „דילוגים” („דבר”, גל’ 4343) והוא מביא כמה וכמה דוגמאות, לאשר ולקיים את המשפט הזה. בכלל הדוגמאות בולטות אלו, שיש בהן מן האקטואליות, שכן ימינו אלה צד ההפתעה שבמאורעותיהם, שילובם או סכסוכם, הוא כצד גלוי ומצוי ביותר, כמעט כתכונת-קבע. אך בראותי, מה אילוסטרציות הביא הסופר לאישושה של תפיסת הדילוגים, תמהתי על מה ראה לבור דוגמאותיו מתחום-הקפיצה, שפעולתה ורישומה לרעה בלבד. אפשר שעשה כך מתוך שמסגרת-דיונו, הנתונה בעיקרה בשעה האקטואלית, הנחיצתו לכך, אפשר שעשה כך מתוך שאינו רואה קפיצה אחרת, אם כמציאות ואם כאפשרות. משערני, כי נכונה יותר סברה ראשונה ואם כן יורשה לי לתמוה על הגידור הזה, שאין לך כשעה זו, שהבלטת-הצללים מחייבת גם את הבלטת-האורות, שלא להגדיל יאוש ושלא לקפח תקוה.

לאמור הבא לדבר בתפיסת המידלגים חייב בהודעה ובהסברה, כי הקפיצה לא פחות — למצער, לא פחות — משהיא פתוחה לצד השלילה, היא פתוחה לצד החיוב. ביתר ברור: כשם שיש קפיצה הנראית כסטיית-פתאום לרעה ולאבדן, כך יש קפיצה הנראית כסטיית-פתאום לטובה ולישועה. או, בנוסח אחר: כשם שיש קפיצת-העקוב לתוך מישור-ההתפתחות, כך יש קפיצת-המישור לעקוב-ההתפתחות.

ב.

הכוונה לקפיצת-החסד, שכמה וכמה גילויים וצדדי-גילויים לה. כן מעגל-הנס והפלא, שהם כמוצא הפרדוכסי מאפס-מוצא, כאפשרות-ההתגברות היחידה על המיצר הקיצון ועל המבוכה הקיצונה. וכן מעגל-ההתגלות כמתן-פשר מפתיע, נהר ומנהיר, בדרך-החתחתים והתעייה שבין ארץ-הגזירה וארץ-החוק, בין אפילת-הכורח ואור-החירות. מספר-הספרים ידענו דיוקן-ראשית לתפיסת מעגל-הפלא והיא קריעת ים סוף, כשם שידענו דיוקן-ראשית לתפיסת מעגל-ההתגלות, והוא מעמד הר סיני, אולם מה שניתן לנו לראות בספר-הספרים ניתן לנו לראות בכל ספר וספר של קורות עולם ואדם.

ואכן, המלמדנו בתורת הקפיצה והיא פתוחה רק לסטיית-פתאום לרעה, גורם צער לזמנים בכלל ולזמננו, המשווע לאמת-נחמה ולנחמת-אמת, בפרט.

ג.

הדין במסכת־הדילוגים מוליך את א. שטיינמן להסברה, שעיקרה במה שהוא מניח לא עיקרון אחד בטבע־החיים ובחיי־הטבע אלא שני עיקרונים. אמת, הוא יודע, עד מה אנו סולדים מכפילות זו וכזו, אולם אינו רואה אפשרות להכחישה. יתר על כן, הוא נוטה לראות את הטירחה להביא את כל־החזיונות למכנה משותף כפרי־אווה באדם. הוא מגדיל ואומר: כחשק־שיכרות. הוא מפליג ואומר: אפילו כפרי־אווה. אולם הבודק בדעתו אפשר וימצא, כי אין היא מועילתנו הרבה, שכן אין היא אלא כממירה צרה גדולה בצרה שאינה פחותה ממנה. שהרי משהחלפנו את הדרך של פירוש הריבוי מתוך אחדות בדרך של פירוש הריבוי מתוך כפילות, לא החלפנו, בעצם, אלא את השיכרות שבבעל־הנחמה האדם, בשיכרות שבנושא־הנחמה, העולם והטבע — ומי יטול עליו לשקול כאן שכר כנגד הפסד. אולם גם תפיסת־הכסילות אינה בחינת שיכרות, כל עוד שני העיקרונים אינם מתפרשים כשתי רשויות הנפרדות במחלט, והוא פירוש, שכל המחזיק בתפיסה של אחדות העולם ואלהיו, היוצר אור ובורא חושך, אינו רשאי ואינו רוצה להלוות לו. ואדרבה, ההוא לא זו בלבד שאינו יכול לראות את הקפיצה כיסוד־שכנגד לתהליך, אלא יראנה כהכרח לו ברפיונו ובמשברו, באפס המוצא שלו — וצד שוה בזה, בין מה שנחשב, למשל, לראשונים בחינת נס בתולדות, ובין מה שנחשב, למשל, לאחרונים בחינת מילדת ההיסטוריה.

ד.

ודאי, הכופר יאמר: מה שנחשב כנס בתולדות הוא קפיצה מכוחו של גורם שמחוצה לתהליך וממעל לו; מה שנחשב כמילדת־ההיסטוריה הוא קפיצה מכוחו של גורם שבמפנים לתהליך; כאן וכאן דילוג, המקיים תפקיד הכרעה, שהתהליך לא יכול היה לקיימו, לפחות לא בכוח־ריכוז כזה במקום ובזמן ולא בכוח־רישום כזה במרחק ובעומק, אלא שכאן הוא דבר־שבמיתוס, שבאגדה ואני מכחישו כעובדה בהיסטוריה, וכאן הוא דבר שבקורות, שבתולדות, ואני מניחו כעובדה בהיסטוריה. אולם המאמין ישיב לו: גם מי שעצם־הקפיצה מתפרש לו כגורם אימננטי, הגלום בהליכה, שריכוזה וגיבשה כדי רגע מלוא־מרציה ומירוציה להחשת שעת המשבר ומעברה, אינו יכול לראות את ההבדל שבין ההליכה והקפיצה כהבדל־כמות בלבד, שכן כמות במלוא־אימוציתנועתה מתעלה לסגולה. שלא היתה בה לפני גיבושה, היא סגולת־האיכות ונמצא שהמרחק שבין תפיסת הנס בתולדות ותפיסת מילדת ההיסטוריה אינו רחוק כל כך.

ה.

נאמר קודם בענין הקפיצה הפתוחה לשלילה ולחיוב: כשם ש קפיצה הנראית כסטיית־פתאום לרעה, כך יש קפיצה הנראית כסטיית־פתאום לטובה.

ההדגשה בתיבה צופנת־הרמז: נראית. וכך פירוש הרמז: תפיסה זו מחייבת את הודאות, כי הקפיצה, בין שגילויה לטוב ובין שגילויה לרע, סופה משמשת את הטוב, שהוא תכלית־הבריאה לפי כוונת־בוראה. כלומר, זכה התהליך — הקפיצה בו נראית מתחילה בטירחתה ליישובו של עולם; לא זכה — הקפיצה בו נראית מתחילה בטירחתה לעירובו של עולם, אלא שאותו עירוב מתגלה בסופו — אמנם בעקיפי דרכים עקובי־דם, בלועי־מבוכה ורוויי־צער ויסורים — כמשמש בעל כרחו את יישובו של עולם. כי נוכל ואיך נוכל לחשוך לנו עקיפי־דרכים אלה תלמדנו, ביתר דיוק: צריכה ללמדנו, הדת והדעת. גם לשם כך נברא.

ו.

נאמר: גם לשם כך. כי עיקרן בתעודה גדולה יותר: ללמדנו לא בלבד, איך נוכל לחשוך לנו את הקפיצה לרעה, הצריכה עקיפי־דרך שתגיע למחוז הטובה, אלא איך נוכל לחשוך לנו את הקפיצה בכלל. לאמור, גם את הקפיצה לטובה. צא וראה בדברי חכמינו, אם ראשונים ואם אחרונים, ותמצא, עד מה הם רואים את הקפיצה שבעצם־הנס כבית־אחיזה אחרונה, שמעבר לכל ברירה, אף כביכול נראה להם כמקמץ בנסיים, כשם שנראה להם כמיצר על שהוא אנוס לשבור את דרך־הטבע, שהוא לו קשה ביותר (קשה כקריעת ים סוף). אף רמזו, כי דור או יחיד, שזכו לכך, לא תוספת־זכות אלא מגרעת־זכות היא להם ומה שפירשו דברי יעקב אבינו: קטונתי מכל החסדים וגו', על דרך שאמר: מתירא אני, שמא על ידי הנס, שאתה עושה לי, אתה מנכה מזכויותי ונמצאתי קטן מכל החסדים ומכל האמת — היא תורה שלימה, שסעיפיה־הלכותיה משתרגים הרבה. ודאי ריחה ורוחה של תורה זו נישאים מאותה דעה מפתעת, כי הקרוב להשם השם רחוק ממנו על דרך שמי שהאורות שבו במעלה גדולה — מלאכו של כביכול, בדמותה של מידת דינו, מתעסק בו; מי שהאורות שבו במעלה קטנה — כביכול עצמו, בדמותה של מידת־רחמיו, מתעסק בו; כשם שהם נישאים מדעה אחרת, המפתעת כמותה, והדורשת, למשל, את נס חנוכה ופורים כגדולה יתירה, על שום שלא נעשה על דרך פלא־הארעי, הוא הנס, הוא הקפיצה, אלא על דרך פלא־קבע, הוא דרך הטבע, הוא התהליך. וכבר נתעוררו רבים והרבה על הסמל הרב, שנרמז בזה במעבר־הגבול ובגבול־המעבר ממדבר־הביניים שבין מצרים וכנען, כשהעם, שהאורות שבו במעלה קטנה, צריכים כריתת מי הירדן, ואילו נושאי הארון, שהאורות שבהם במעלה גדולה, אינם צריכים לכך, הם עוברים, נושאים ונישאים כאחת.

ז.

כי נוכל לחשוך לנו את הקפיצה. הכוונה, כי נוכל על דרך האמת ולא על דרך השקר, כי יש ויש יכולת שקריית. כל דור ודור שתבדוק בו, תמצא אדוני־זציאות שבו, ביחוד המציאות האנושית על משטרה וסדרה, והם משתדלים

לראות בעצמם, וטורחים שגם האחרים, ביחוד עבדי־המציאות הזאת, יראו אותה ותשלוּבת־מאורעותיה כעדר־הליכים הגולש, קצוב ומסודר ובצעידה מדודה, מהר־ההויה וקפיצה אין בהם. חפצם לקיים, ככל האפשר, את עולם־העיוות ועיוות־העולם, יסוד טובם וכוחם, הוא שמעוררם להעמיד, באורי־רמיה, את המצוי כרצוי, כעולם־התיקון — ואם רבים מעשי־הכזב והתעתועים של האדם, הוא הקשה שבהם.

אבל צל־הנמיכות והכיעור שביכולת השקריית אינם גורעים כגרגיר מאורי־הגבהות והיופי של היכולת האמיתית, שהיא אידיאל רם ורחוק ביותר: עולם וחיים, שאינם צריכים את שבירת דרך הטבע, שאינם צריכים לנס, לקפיצה, ודוק: לא שהם מכזבים או מתאמרים, שאינם צריכים, אלא באמת אינם צריכים.

ח.

מימרה נודעת של חכמינו: לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה, לומר שעושין לו נס, ואם עושין לו נס מנכים מזכויותיו — אפשר ופירושה הרחוק מפשוטו ודרושו וקרוב לרמזו וסודו: חייב אדם, כפרט ככלל, שיוכל לעשות חיו על דרך שלא ינחיצו את הקפיצה. אולם הדרך הזו אפשר שתהא כיכולת שקריית, באופן שהאדם יאמר, שהסכנה אינה סכנה והיא בעינה עומדת; ואפשר שתהא כיכולת אמיתית, באופן שהאדם יעשה, שהסכנה לא תהא סכנה ונס־ההכרח של עולמו לא יזיק עצמו להכרח־הנס; מצעדי־התהליך לא יזיקו עצמם למחולת־הקפיצה; החוק לא יזיק עצמו לגזירה; האמת לא תזיק עצמה לחסד; מצוקי־ארץ לא יזיקו עצמם לפלאי־שמים.

ט.

כי רק בקום היכולת האמיתית הזו כתומה יוכל להתקיים ענין השמים שמים לד' והארץ נתן לבני אדם. אולי משום שהיכולת האמיתית הזו תעמיד את האדם במקום, שאין בו סכנה, הצריכה לנס, הוא המקום, שבו שמיא וארעא נשקי אהדדי.

דב שמוק